

Ustvarjanje kritičnih mas

Politika subvencioniranja
znanstvenih raziskav na
področju duhovnih, družbenih
in kulturnih ved v Avstriji

1. Znanstveno raziskovanje in podrejanje

¹ Glej dokumentacijo: <http://www.mirovni-institut.si/hssp/>

Naj povem naravnost: delam kot raziskovalec na področju družbenih ved ter filozofije in nisem redno zaposlen. Naslednje analize in ugotovitve, pridobljene v okviru projekta »The Humanities and Social Sciences on the Periphery: Sciences or Technocratic Instruments?«, so mi pojasnile, *kako so znanstveni prekariat v duhovnih, družbenih in kulturnih vedah proizvedle znanstveno-politične in raziskovalno-politične odločitve, sprejete v preteklih desetih letih.*

Kajti to, kar se je zgodilo v Avstriji (in načeloma tudi v drugih evropskih državah), lahko mirno označimo kot »znanstveno-politično revolucijo od zgoraj«, ki je med drugim povzročila bodisi marginalizacijo bodisi funkcionalizacijo svobodne humanistične in družboslovne raziskovalne dejavnosti, ki je nastala s prestrukturiranjem univerz. Ta retorični »bodisi-bodisi« proizvaja realne, zelo neprijetne situacije, v katerih so se znašli s kolegi in kolegicami. Naj pri tem sodelujem? Naj proizvajam zelene fraze, ki jim ne verjamem (in naslovnik morda tudi ne), le zato, da bom »v igri«? Je res potrebna le »poezija prijavnih obrazcev« ali pa se med prijavljanjem na razpise raziskovalci *in actu* urijo v aktivnem samopodrejanju? Ali ni prostora za sproščeno, kritično distanco, ki je za uspešno raziskovalno dejavnost pravzaprav bistvena? Kajti nesodelovanje skoraj nujno pomeni samomarginalizacijo.

Naslednje analize temeljijo na raziskavah, ki so nastale v okviru zgoraj omenjenega projekta, v katerem naj bi primerjali kompetitivno subvencioniranje raziskovalne dejavnosti na področju humanističnih ved v jugovzhodni Evropi. Rezultat naše primerjave lahko povzamemo v enem stavku: Razlike na področju humanističnih ved niso velike, avstrijski primer pa ni nobena izjema.¹

2. Predmet raziskave: DDK

Problem se kaže že v poimenovanju, ob katerem se takoj vprašamo, kako se pravzaprav imenuje predmet mojih raziskav.

Nemška znanstvena tradicija že od romantike pozna pojem »duhovne vede« (*Geisteswissenschaften*), v katere se je kot »glavna« veda uvrščala filozofija in discipline, kot so filologija, zgodovina, arheologija, umetnostna zgodovina, teatrologija in muzikologija. Tradicionalno je bila njihova glavna značilnost njihova metodologija – hermenevtika. Metodološko in po objektu raziskovanja so bile v opoziciji z naravoslovnimi in tehničnimi vedami. Duhovne vede so se namreč v nasprotju s temi drugimi morale – po mnenju Wilhelma Diltheya – ukvarjati z delovanjem »objektivnega duha«.

»Pojem duhoslovja (*Geisteswissenschaften*, 'duhovne vede') je torej glede na obseg pojavov, ki spadajo vanj, določen z objektivacijo življenja v vnanjem svetu. Razume le to, kar je ustvaril duh. Narava, ki je predmet naravoslovnih znanosti, zaobsega dejanskost, ki je proizvedena neodvisno od učinkovanja duha. Vse, čemur je človek s svojim učinkovanjem vtisnil pečat, pa je predmet duhoslovnih znanosti.

Na tem mestu svojo upravičenost dobi tudi izraz »duhoslovje«. Prej je bilo govora o duhu zakonov, prava, ureditve, zdaj pa lahko rečemo, da v okrožje *duhoslovnih znanosti* spada »vse, v čemer se je objektiviral duh.« (Dilthey, 2002: 165)

To nasprotje (*tu*: dejanskost, ki jo je proizvedel duh in jo zato lahko razume; *tam*: daljna, drugačna realnost »brez duha«, ki si jo mora duh prisvojiti) opredeljuje in hkrati omejuje naloge in predmete omenjenih disciplin. Tukaj se ne vzpostavlja neki *a priori*, namreč neka temeljna oblika vednosti, temveč v tej zastavitvi odseva tudi romantična dihotomija med živim in neživim. Takšna opredelitev naleti ob razvoju znanosti na pojmovne meje, najpozneje tedaj, ko se biologija začne ukvarjati z »delovanjem duha« ali ko psihoanaliza opisuje dogajanja v telesu kot posledice nezavednega.

Izhod iz Diltheyeve dogmatike, ki je kljub vsemu ostala določujoča, je seštevanje: opravljanje imamo z »duhovnimi in kulturnimi vedami«, pri čemer termin »kulturne vede« odpira vrata v smer sociologije, politologije in psihoanalize, zlasti če upoštevamo tako imenovani »*linguistic turn*«. Zgodovinsko gledano je bil pojem kulturne vede kantovski zastavek proti hegeljanskim in diltheyevskim duhovnim vedam. Drugačen filozofski pristop je uvedel drugačno poimenovanje. V nadaljnjem poteku se je tukaj pokazal še en *a priori*; da namreč jezikovno-znakovna narava spoznavnega procesa omogoča kvaziuniverzalni dostop do vseh oblik znanja – v to so verjeli semiotiki še v sedemdesetih letih 20. stoletja, ko so govorili o »inteligibilnosti« sveta. Kajti v artefaktih človekovega bivanja naj bi bilo mogoče prepoznavati tudi »znake časa«.

Tako najdemo še tretji element v seštevanju »duhovne, družbene in kulturne vede« (ddk). S tem danes uradno označujemo vede, ki ne spadajo k »trdim« znanostim, ki naj bi temeljile na ponovljivem spoznanju objektivnih dejstev. Omenjeni seštevek poleg tega nakazuje, da gre za kumulativni pojem brez jasnih obrisov, za kategorijo »razno« torej.

Če določenega področja vednosti ne moremo opredeliti pojmovno, potem ga poskušamo opredeliti funkcionalno. Ta vednost, ki je v svetu, igra vlogo v veliki celoti – in v tej ga lahko poimenujemo, z njim rokujemo, ga omejimo in spodbujamo. S tem seštevkem treh elementov avstrijsko ministrstvo za znanost in raziskovanje opiše predmet svojih aktivnosti. V trenutno veljavnem žargonu tako imenovanih družb znanja ministrstvo pravi: »Duhovne, družbene in kulturne vede: reflektivna vednost o družbah. Duhovne, kulturne in družbene vede oblikujejo znanstvene okvire za analizo socialnih, političnih in kulturnih izzivov in za reševanje družbenih problemov ter hkrati prispevajo k drugim znanstvenim področjem, npr. z refleksijo etičnih vidikov; poleg tega pa skrbijo za prenos znanosti v družbo.« (BMWF, 2007)

Precej nejasno je določen tudi družbeni položaj teh ved: okvir za analizo ... in za reševanje družbenih problemov; pomemben prispevek za druge znanosti. Tako torej pogledamo fiktivno

² »Svet za raziskovanje in razvoj tehnologije je skladno s priporočilom z dne 3. julija 2002 ustanovil delovno skupino za 'duhovne, družbene in kulturne vede« (ddk). (...) Naloga delovne skupine je bila izdelava predlogov za programe in ukrepe, ki bodo pripomogli k boljšim dosežkom in kakovosti ddk-raziskav in h krepitvi mednarodne konkurenčnosti.« (Rat für Forschung und Technologieentwicklung, 2003: 1)

zbirko znanosti in ugotovimo, za kaj vse gre. Potem se zamislimo, kako bi kakšna izmed njih lahko koristila »družbi«: ddk tvori okvir za rešitve, ne ponujajo pa samih rešitev; so kritični potencial, s pomočjo katerega problemi kot taki šele postanejo prepoznavni.

Ne. Znanstvena refleksija potemtakem probleme, ki so povsem druge (»v družbi«), le »zajame«. – Povezava »in ... in« tukaj razkriva raznolikost objekta in nakazuje njegovo sorazmerno nepomembnost.

Ta obmejitev je bila proizvedena v procesu institucionalnih reform in prestrukturiranja, ki še ni končan, tudi na polju teh ved iz seštevka. Pričujoča študija naj očrta in ponazori te spremembe na avstrijskem primeru ter jih umesti v epistemološki kontekst.

3. Avstrija: novi razpisi niso načrtovani

Kdor obišče spletno stran avstrijskega ministrstva za znanost in raziskovanje, bo našel »težišče ddk«, torej omenjene duhovne, družbene in kulturne vede. Od tam povezave vodijo k drugim programom: k programu o refleksivnem spoznavanju družb, ki sicer ni natančneje opredeljen; k programu za subvencioniranje podiplomskih študijev; k programu za ženske v znanosti in tehnologiji; k raziskovalnim programom TRAF0 in NODE. TRAF0 (transdisciplinarne raziskave) podpira projekte med znanostjo in tako imenovano prakso, v okviru programa NODE pa se ukvarjajo z novimi razvojnimi oblikami demokracije.

Edina resnična raziskovalna programa izmed omenjenih sta že zaključena in – kakor poročajo spletne strani – v načrtu ni novih razpisov. Dejansko torej ni nobenega raziskovalnega programa, vsaj ne pod okriljem pristojnega ministrstva.

Aktualni programi ddk na ministrstvu dobro ponazarjajo položaj teh ved v Avstriji. Na eni strani je raziskovanje na teh področjih izpadlo iz vidnega polja javnih diskurzov; finančna sredstva so se postopoma zmanjševala. Na drugi strani je njihova vloga v najboljšem primeru opisana kot tehnokratsko dopolnilo oziroma dušilec udarne moči družbenih sprememb. Vse je potemtakem mogoče reflektirati.

Zgodba simbolnega in materialnega razvrednotenja raznovrstnih znanstvenih področij je dolga. Prikazuje med drugim silen ideološki pritisk, ki ga doživljajo raziskovalci: pripomogli naj bi namreč h »konkurenčnosti Avstrije«.² Moja študija temelji na podatkih in informacijah s področja raziskovanja in tehnologije iz let 2005, 2006 in 2007, ki ga je zvezna vlada predložila parlamentu. Ta razvoj časovno sovпада s staro politično zvezo med desničarsko populistično FPÖ oziroma BZÖ in liberalno konservativno ÖVP. Toda tudi koalicijska pogodba trenutno vladajoče velike koalicije, ki ima odstavek o raziskovalni dejavnosti in o univerzah, področja ddk ved ne omenja niti z besedo.

3.1. Projekti in programi 2004–2006

Dokumentacija družbenih ved FODOS zbira podatke o avstrijskih raziskovalnih projektih na področju družbenih in ekonomskih ved, ki jih je podprlo ministrstvo. Iz zbirke podatkov lahko razberemo projekte, naročnike in izvajalce projektov. Ta šele nastajajoča dokumentacija ima

rubriki s projektoma, ki ju je avstrijska vlada podprla v letih 2004–2006. Prvega je podprl urad zveznega kanclerja in obravnava gospodarstvo v Turčiji, drugega pa Ministrstvo za šolstvo in se posveča evalvaciji avstrijskih prispevkov k šestemu okvirnemu programu EU.

Po avstrijskem poročilu o raziskovanju in tehnologiji iz leta 2006, ki ga objavljajo tri zvezna ministrstva, je zvezna vlada v letu 2004 podprla raziskovalne dejavnosti na področju »družboslovnih in humanističnih ved« s subvencijami in naročili v višini 57.768.043 evrov, kar je 21,2 odstotka skupne vsote (Österreichischer Forschungs- und Technologiebericht, 2006: 199). V tej vsoti so že vsebovane tako imenovane »velike globalne subvencije«, ki jih prejema velike raziskovalne institucije.

Poročilo za leto 2007 kaže bistveno zmanjšanje in – s tem povezano – temeljito prestrukturiranje izdatkov. V statistiki za leto 2005 je navedena vsota 44.794.189 evrov za humanistične in družboslovne vede, kar je 11,7 odstotka skupne vsote. V enem letu so se stroški za raziskovalno dejavnost na področju tehničnih ved povišali s 24,4 odstotka (2004) na 42,2 odstotka (2005).

Dodati je treba, da so humanistične in družboslovne vede finančno odvisne od državne podpore, ki krije več kot 90 odstotkov stroškov, kar poročilo za leto 2006 izrecno poudarja. Večinoma so popolnoma odvisne od državnih subvencij, medtem ko zlasti tehnične vede lahko pridobijo za financiranje raziskovalne dejavnosti sredstva tudi iz zasebnih virov (Österreichischer Forschungs- und Technologiebericht, 2006: 80).

Drugi dober vir podatkov o subvencioniranju na področju ddk je spletni naslov, dostopen le v angleščini: www.appliedresearch.at. Gre za internetni katalog, ki sta ga ustanovila Ministrstvo za gospodarstvo in delo ter Svet za raziskovanje in razvoj tehnologije. V njem so navedene aplikativne raziskovalne dejavnosti zunaj univerz z imeni institucij, ki se ukvarjajo z njimi. V dvanajstih kategorijah so navedeni projekti in institucije, med njimi je tudi kategorija »Social Economy and Cultural Sciences«. Ta kategorija naj bi se približno ujela z ddk, čeprav zelo neposrečeno. »Socialna ekonomija« v okviru ekonomskih ved označuje sektor, ki zajema prostovoljstvo in neprofitne dejavnosti. Ali avtorji kulturne vede razumejo – z veznikom 'in' logično izenačene – kot prispevek k socialni ekonomiji ali celo kot njen sestavni del?

Kakorkoli že, kategorija vsebuje 31 enot programov in institucij, ki se v katalogu predstavljajo s kratkimi besedili in ključnimi besedami. Da bi si ustvarili pregled nad raziskovalno dejavnostjo, sem podatke o neodvisnih raziskovalnih institucijah povezal v skupine. Tako je nastala spodnja preglednica:

Preglednica 1: Družboslovne vede, lastne predstavitve neodvisnih raziskovalnih institucij in projektov

ekonomija	družbene tehnologije	varnost	okolje	pravo	migracije	kultura	modeli	znanje
3	20	2	1	1	2	1	1	1
politika	delo	tehnologija	znanost	umetnosti	inovacije	regije	trans-nac.	spol
4	2	2	1	1	2	2	1	1

(Vir: www.appliedresearch.at)

Indeks: **ekonomija**: ekonomija/podjetništvo, **družbene tehnologije**: družbene tehnologije, sociologija (»družbeni trendi in strukturne spremembe«), **varnost**: varnost, reševanje kriznih področij, **okolje**: okolje, trajnostni razvoj, **pravo**: pravo, človekove pravice, **migracija**: migracija, **kultura**: kultura, kulturni razvoj, **modeli**: modeli družbenih struktur in mrež, **znanje**: znanje, **politika**: politika, policy studies, **delo**: delo, delovna sila, **tehnologije**: tehnologija, **znanost**: znanosti na sploh, **umetnosti**: umetnosti, **inovacije**: inovacije, **regije**: raziskave regij, **trans-nac.**: trans-nacionalno, **spol**: ženska vprašanja

³ V nekaterih primerih je naveden le en institut z eno kontaktno osebo, verjetno pa je dejansko sodelovalo več raziskovalcev.

O razvrstitvi skupin bi lahko še razpravljali, sporočilo preglednice pa bi ostalo nedvoumno: Raziskovalne institucije in projekti se večinoma uvrščajo na področje družbenih tehnologij, ki postajajo »osrčje« zunajuniverzitetne raziskovalne dejavnosti; s tem spoznanjem je nedvoumno mogoče interpretirati čudaški označevalec socialna ekonomija/kulturne vede.

Po uvodnem pregledu predstavljamo najpomembnejše raziskovalne programe na področju ddk, ki jih subvencionira država.

3.2. NODE (2002–2006)

Od 2002 do 2006 je takratno Ministrstvo za izobraževanje, znanost in kulturo podpiralo program NODE. Ta program je zanimiv predvsem zato, ker ga je priporočil Svet za raziskovanje in razvoj tehnologije. Cilj programa je refleksija o spremembah demokratičnih struktur in postopkov v Evropi. »Središče raziskovalnega opazovanja in analize, kakor ga zastavlja raziskovalni program 'NODE' (*New Orientations for democracy in Europe*) pri Zveznem ministrstvu za znanost in raziskovanje (BMWF), je evropski integracijski proces. Glede na Evropsko unijo so v ospredju vprašanja o možnostih za realizacijo moderne demokracije in o različnih mogočih nosilcih evropskih demokratičnih procesov.

'NODE' vabi znanstvenike in znanstvenice k novim razmišljanjem o demokraciji, k analizi političnih razvojov, procesov in upravnih mehanizmov in k izdelavi alternativ.« (NODE, 2007)

Za izvedbo programa je NODE v petih letih prejel skupaj 5,8 milijona evrov, razdeljenih med skupaj 30 raziskovalnih skupin z vsaj 85 raziskovalci,³ ki so jih na treh razpisih izbrali zunanji ocenjevalci. Eden izmed treh razpisov je bil namenjen izključno mladim raziskovalkam in raziskovalcem. Na prvi razpis se je prijavilo približno 120 raziskovalcev. Financirani projekti se tematsko posvečajo prispevku socialnih gibanj k razvoju demokracije (npr. *Attac* in nova urbana protestna gibanja), *governance* (npr. *governance*, teritorialnost in evropeizacija, *E-Government*, politika antidiskriminacije v EU idr.) in državi blaginje (npr. oblikam participacije v malih in srednjih podjetjih, neprofitnim in prostovoljskim dejavnostim ter tržni učinkovitosti). Največ projektov je proučevalo *governance*.

V letu 2007 je program ovrednotila mednarodna skupina. Program je končan – tudi tu je na spletni strani podatek, da novi razpisi niso načrtovani.

3.3. Raziskave kulturne krajine (1992–2003), zdaj: proVISION

Avstrijske raziskave kulturne krajine so bile največji interdisciplinarni raziskovalni projekt v Avstriji v obdobju preteklih dvajsetih letih. V letih 1992–2003 so mu namenili 17,3 milijona evrov. Omenjam ga, čeprav ni ekspliciten program s področja ddk-ved, toda dejansko veliko članov programskih skupin prihaja iz teh disciplin. V okviru projekta so poskušali opustiti naravoslovno-tehnično paradigmo za ekologijo in okolje, na kar opozarja že ime: raziskave *kulturne krajine*.

Toda: v angleškem prevodu programa je nastal zanimiv premik, ki je pomenljiv. V angleščini se program imenuje »raziskave *avstrijske* pokrajine« (*Austrian Landscape Research*), kar pomeni, da so kulturno krajino preprosto »prevedli« v avstrijsko krajino – očiten ideološki zamik, ki bi ga bilo morda mogoče razložiti kot strah pred teoretskim upravičenjem, ki bi ga zahteval alternativni prijem okoljevarstvenih vprašanj.

Pri raziskavah kulturne krajine je sodelovalo približno 500 raziskovalcev in 170 institucij, razdeljenih v 70 raziskovalnih modulov oziroma projektov. Izmed teh je 229 raziskovalcev, torej približno 50 odstotkov, s področja ddk-ved (glej <http://www.klf.at/html/extra/eckdaten.html>). Toda medtem je raziskovalni program, ki je razpiral razmeroma odprt dostop do okoljevarstvenih vprašanj, nadomestil program proVISION.

Program proVISION se je posvečal raziskavam okolja in trajnostnega razvoja, ki naj bi izdelale realne rešitve perečih problemov. Najnovejši razpis je posvečen temama »varovanje podnebja« in »podnebne spremembe«.

»Raziskave za trajnostni razvoj bodo kot 'dvojne dividende' izboljšale življenjske in okoljske razmere in hkrati povečale *konkurenčnost znanosti in gospodarstva*. Eden izmed ciljev je tudi priprava smernic za znanstveno in gospodarsko politiko.« (ProVISION razpis 2007, poudaril S.R.) V nadaljevanju je zapisano: »Projekti proVISION so usmerjeni v prakso, upoštevajo etično razsežnost in uporabljajo participativne postopke. Program zastavlja dolgoročno sodelovanje, imenovano 'znanost in praksa', ki pripravlja reševanje problemov za politiko, gospodarstvo in družbo; oblikuje modele za sodelovanje med raziskovalnimi in izobraževalnimi institucijami ter uveljavlja enakopravnost moških in žensk.« (proVISION-Mission, 2007)

Avstrijski Svet za raziskovanje in razvoj tehnologije je sprva zavrnil ta program, ki ga je predlagalo ministrstvo in ki naj bi nasledil raziskave kulturne krajine. Zato je – po dolgih razpravah in popravkih – šele sedaj v prvi pravi izvedbeni fazi.

3.4. TRAF0

V jeziku raziskovalnih programov v Avstriji je nastal nov pojem: transdisciplinarnost. Kateri raziskovalec ali raziskovalka na področju družboslovnih ved ne sanjari, da bi šel onkraj metodoloških strogih prijemov in da bi se soočil s »pravim« življenjem? O razpravljanju z živimi ljudmi in o tem, kako bi – v dialogu seveda – pripomogel k reševanju njihovih problemov?

Toda zdaj, kot zahteva razpis proVISION, naj bi tudi inženirji, kemiki in fiziki delovali »transdisciplinarno«. To ni tisto, o čemer sanjajo sociologi; pomeni, da ministrstvo znanstvenikom zastavlja pogoj, da morajo biti »primerni za prakso«: ni več odločilna interna znanstvena potrditev ali zavrnitev resnice, temelječa na korektnem spoznavnem postopku, temveč preverjanje v praksi. To kaže raziskovalni program TRAF0: »Duhovne, družbene in kulturne vede igrajo v nastajajoči družbi znanja in učenja osrednjo vlogo: kompleksnih družbenih izzivov ni mogoče reševati z znanjem in metodami posameznih disciplin, temveč le s sodelovanjem raznih disciplin.

K reševanju specifičnih problemov lahko prizadeti dajo prav tako pomembne prispevke kakor raziskovalci in raziskovalke. Transdisciplinarno raziskovanje zato tudi zahteva, da raziskovalne skupine sodelujejo z raznimi skupinami 'civilne družbe' kot potencialnimi uporabniki in uporabnicami raziskovalnih rezultatov.« (TRAF0, 2007)

Tukaj se sodelovanje znanosti in prakse konkretizira s ključno besedo »civilna družba«, ki jo razpis vpelje kot »potencialno uporabnico« raziskovalnih rezultatov in kot virtualno raziskovalko. V nasprotju s proVISION pa TRAF0 ugotavlja, da transdisciplinarnost – eno temeljnih načel projekta proVISION – še nima jasnih postopkov in metodologije. Program naj bi zato najprej spodbudil temeljne raziskave.

Zato so mu namenili 3,4 milijona evrov, subvencije je prejelo 12 projektov. Vključujejo široko problematiko, poseben poudarek pa namenjajo socialnim vprašanjem (na primer pro-

jekti o »etičnih odločitvah na področju nege ostarelih in bolnikov«, »zdravja delavcev v bolnišnicah«, »EU socialno pravo v srednji in jugovzhodni Evropi« ali »podoba telesno prizadetega moškega«). Dve neuniverzitetni raziskovalni instituciji izvajata skoraj polovico projektov: IFF in Inštitut za višje študije (IHS).

IFF ima sicer univerzitetno zaledje (institucionalno je vezan na Univerzo v Celovcu), toda oporo ima tudi v družbenih gibanjih. IHS je blizu državi, tretjino proračuna pokrije z naročenimi raziskavami, preostalo s prispevki ministrstev, narodne banke, občine Dunaj in drugih institucij.

Misija projekta TRAF0 je – kmalu po začetku – že končana. Na njihovi spletni strani je znana izjava, da novih razpisov ne načrtujejo.

3.5. ASO – Austrian Science and Research Liaison Offices Ljubljana in Sofija

ASO omenjam, ker je, poleg programa proVISION, ki se je preusmeril, edini program, ki poživlja raziskovalno področje ddk-ved. ASO finančno podpira avstrijsko Ministrstvo za znanost in raziskovanje s ciljem, da bi z avstrijsko podporo in sodelovanjem spodbudili oblikovanje raziskovalnih mrež v jugovzhodni Evropi.

Na razpis 2005 (pri katerem so morali sodelovati partner iz Avstrije, Slovenije ali Bolgarije in vsaj en partner iz drugih držav zahodnega Balkana) je prispelo 40 predlogov iz 159 institucij. Sredstva so odobrili desetim projektom.

4. Pogled nazaj: priporočila strokovnjakov 2002 in 2003

Programi nastanejo in izginejo – vprašanje pa je, zakaj je tako. Analizirani programi niso stalni, nasprotno, orientirajo se po temah, nad katerimi se navdušujejo po Evropi in jih prirejajo za avstrijske razmere. Po dveh do treh letih je tema izčrpana in pride nov program z novimi ključnimi besedami.

Raziskovalno prizorišče se v Evropi spreminja, kar neposredno vpliva na Avstrijo. Gibalo so pri teh procesih vedno odločitve vlade (nacionalnih ministrstev in/ali EU komisij), seveda ne le pri ddk. Znanstveni sektor oblegajo gesla, kot so »odličnost«, »elita«, »*best-practice*«, »inter ali transdisciplinarnost«, »inovacija« in »konkurenčnost«. Pravni status univerz se spreminja, nastajajo zasebne univerze in visoke strokovne šole, raziskovalci in univerze pa so prisiljeni nenehno tekmovati. Lestvice in točke za publikacije so simbolni drobiž, ki ga je treba kopiciti.

Avstrijski primer jasno kaže, kako je do tega prišlo – in katere druge možnosti so zavrgli.

Glavni akter pri prestrukturiranju nacionalne raziskovalne politike je avstrijski Svet za raziskovanje in razvoj tehnologije. Razmeroma nov je, saj ga je leta 2000 ustanovila tedanja črno-modra koalicija ÖVP in FPÖ. »S prilagajanjem zakona o organizaciji raziskovalne dejavnosti in zakona o subvencioniranju raziskovanja in razvoja tehnologije zvezne vlade za leta 2000-2004 je dana zakonska podlaga za ustanovitev 'sveta' za raziskovanje in razvoj tehnologije na zvezni ravni, ki bo nadomestil vse dosedanje 'svete'. Sistematično se bo ukvarjal s svetovanjem zvezni vladi in po želji tudi posameznim ministrstvom in deželnim vladam pri vseh vprašanih raziskovalne in tehnološko-razvojne politike ter pri ukrepih za njihovo uresničevanje. Svet bo izdelal strategijo za raziskovalno dejavnost v Avstriji in smernice za določitev težišč. S tem se bo Avstrija spet vključila v mrežo enakih svetov v Evropi.« (BMBWK, 2000)

Osrednja zamisel pri ustanavljanju tega sveta je bila torej centralizacija odločanja o raziskovalni politiki (svet je nadomestil vse dosedanje svete) in s tem koordinacija strateškega načrtovanja (sistematično bo svetoval in pripravil strategijo za raziskovalno dejavnost).

Kljub temu obstajajo vzporedno – ali dodatno – razmišljanja o subvencioniranju raziskovanja na področju družboslovnih raziskav. Hans Pechar, Ada Pellart in kolegice so 2002. v pilotnem projektu predlagali raziskovalno politični monitoring.

4.1. Raziskovalno-politični monitoring na področju družboslovnih raziskav (2002)

Predlogi Pecharja et al., ki so jih izdelali na podlagi primerjalnih študij z drugimi evropskimi državami, so se nanašali zlasti na izvedbo razpisov. Pri tem so si zamislili sodelovanje med univerzitetnim in neuniverzitetnim sektorjem, ki bi jih vodilo Ministrstvo za znanost.

Opozorili so na neposredno zvezo med reformo univerz in raziskovalno politiko. Spremembe na področju delovnega prava v javnih zavodih in vsiljevanje podjetniškega razmišljanja pri raziskovalnih skupinah naj bi zabrisale ostro ločevanje med raziskovalci »znotraj« in »zunaj«. Zato je potrebno boljše sodelovanje med univerzitetnimi in zunajuniverzitetnimi raziskovalnimi ustanovami.

»Avstrijsko Ministrstvo za znanost, zlasti oddelek za družboslovno usmerjene raziskave, naj prevzame vlogo ustanove, ki strateško usmerja subvencioniranje raziskav in se potem osredotoči na nekakšno 'metaraven' subvencioniranja raziskovalne dejavnosti. Operativno subvencioniranje naj prevzame posebna (...) ustanova.« (Pechar et al., 2002: 257) Pri tem naj ministrstvo ne določa vsebin, temveč z idejnimi natečaji ob podpori nevladnih organizacij zasnuje času primerne raziskovalne programe in cilje.

Čeprav je bil tedaj pred kratkim ustanovljen Svet za raziskovanje in razvoj tehnologije z nalogo, da centralizira raziskovalno politiko, avtorji ugotavljajo, da je raziskovanje na tem področju v Avstriji »razdrobljeno in nepregledno« (Pechar et al., 2002: 255). Predlagajo ustanovitev »usmerjenih« raziskovalnih programov in nalog na področju družboslovja, toda poudarjajo tudi, da naj pri tem ne bi okrnili raznolikosti, ki je nastala z razdrobljenostjo. Torej: jasna raziskovalno-politična določila na eni strani, ohranjanje pluralnosti raziskovalnih predmetov in prijemov na drugi, na primer z ustanovitvijo »majhnih« in »velikih« raziskovalnih programov.

Med drugim so zahtevali jasno razlikovanje med programi, usmerjenimi v teoretska vprašanja (tedaj npr. »*cultural studies*«) in strateško usmerjenimi programi. Razpisi naj bi bili temu primerno transparentni.

Poleg tega so predlagali izboljšavo informacijskih sistemov za družboslovne vede in izdelavo zemljevida ddk-ved v Avstriji, ki bi omogočil pregled nad dejanskim stanjem.

4.2. Priporočila Sveta za raziskovanje in razvoj tehnologije (september 2003)

Leta 2003 je na novo ustanovljeni Svet objavil priporočila za duhovne in kulturne vede. Po mnenju Sveta naj bi v prihodnje upoštevali dve splošni smernici: podiplomsko izobraževanje in dodatno finančno podporo za nove raziskovalne projekte, da bi okrepili (!) raziskovanje zunaj univerz, cilj pa naj bi bilo vzpostavljanje raziskovalnih mrež. »Program 'Razvoj demokracije v procesu evropske integracije' (*New Orientations for Democracy in Europe/NODE*) je trenutno edini težiščni program, katerega začetno fazo so financirali po priporočilu Sveta iz izrednih sredstev za znanost in razvoj. V primerljivih evropskih državah, kot so Danska, Finska,

Nizozemska, Švedska, Švica in Norveška, vzporedno poteka več težiščnih programov; Avstrija mora nadomestiti zamujeno.« (Rat für Forschung und Technologieentwicklung, 2003: 6)

Svet v priporočilih posebej omenja, da zunajuniverzitetno raziskovanje zavira primanjkljaj materialnih in nematerialnih sredstev. To slabi njihov položaj v evropski konkurenci za priznanja in dodelitev drugih sredstev, zlasti pri prijavih na razpise EU. Da bi se to spremenilo, svet predlaga, naj izbranim ustanovam odobrijo temeljno financiranje za tri leta in v okviru teh ustanov razvijajo »človeški kapital«. To velja zlasti za ženske, ki so preslabo zastopane v znanosti.

Poleg določitev težišč se Svet zavzema za podmladek: »Program za doktorski študij je bistveno za spodbujanje kakovosti na področju ddk-ved, zato ga je treba čim prej vzpostaviti.« (Rat für Forschung und Technologieentwicklung, 2003: 4) Avstrijski absolventi imajo v primerjavi z drugimi evropskimi državami preslabo osnovno znanje, ker se prehitro specializirajo, poleg tega jim primanjkuje sposobnosti za delo v skupinah in ne znajo se dobro prodajati.

Duhovnim vedam v priporočilu določijo vlogo *zbiranja, dokumentiranja in obdelave* »kulturne in znanstvene dediščine«. Tu so primanjkljaji. »Na področju humanistike je velika potreba po dolgoročnih projektih na področju zbiranja, dokumentiranja in obdelave znanstvene in kulturne dediščine. Tu je potrebna načelna odločitev, do katere mere je treba obdelati arhive in s tem ustvariti osnovo za vsebinsko poglobljanje in širitev raziskav.« (Rat für Forschung und Technologieentwicklung, 2003: 3)

V poročilu za leto 2005 Svet še enkrat podkrepi priporočila iz leta 2003. Pripombe k ddk-vedam obsegajo 13 strani celotnega besedila, ki obsega 40 strani. V poročilu o stanju 2007 – praktično gre za poročilo o raziskovanju in razvoju tehnologije za 2007 –, ki so ga predložila po volitvah novo ustanovljena Ministrstva za znanost in raziskovanje, promet, inovacije in tehnologije ter gospodarstvo in delo, se kulturne vede pojavijo pod naslovom »programi za raziskovanje in razvoj, usmerjeni v misije«. Tam je zapisano: »Programom za raziskovanje in razvoj, usmerjenim v misije, je skupno, da pretežno podpirajo aplikativne interdisciplinarne ali transdisciplinarne raziskovalne in razvojne projekte. Pozornost se namenja predvsem transdisciplinarnim projektnim sodelovanjem, da bi dosegli čim bolj neposreden prenos raziskovalnih izsledkov v prakso. Transdisciplinarni raziskovalni projekti poleg tega *per se* veljajo kot možnost za implementacijo v socialne sisteme in s tem za uvajanje zelenih sprememb. Misijsko orientirani raziskovalni in razvojni programi so bili v preteklih letih deležni posebne podpore. V okviru spodbujanja kakovostnih duhovnih, družbenih in kulturnih ved je ustanovljen poseben tematski subvencijski program »transdisciplinarno raziskovanje« (TRAFO), ki podpira raziskovalne projekte, posvečene znanstveni analizi transdisciplinarnih raziskovalnih postopkov«. (Forschungs- und Technologiebeicht, 2007: 86)

Zanimivo je, da relevantnost ddk-ved utemeljujejo z raziskovalnim težiščem, ki je bilo po kratkem času opuščeno, poleg tega pa uporabljajo novo oznako za razvrstitev – dobesedno »prevedeno« iz angleščine: »*mission oriented programs*«. Opozarjajo na »primernost za prakso«, ki pa ni natančneje pojasnjena. Temeljne raziskave, oblikovanje teorij, kritično oblikovanje pojmov, kritične intervencije – vse to očitno ni v interesu avstrijskega subvencioniranja raziskav na področju ddk, čeprav je nedvomno posebna lastnost omenjenih ved in bi lahko bilo ena njenih prednosti. Zato ni presenetljivo, da strategija za odličnost, ki jo je Svet objavil avgusta 2007, ddk-ved sploh ne omenja. Niso primerne za odličnost.

Vsi podatki, ki so mi na voljo, pričajo, da so bila priporočila Sveta iz leta 2003 le selektivno upoštevana. Dva medtem že opuščena raziskovalna programa sta položaj ddk-ved komajda spremenila in tudi zastavljeni cilji, npr. vzpostavitev mrež, niso bili zares uresničeni. V omenjenem

programu TRAF0 dva inštituta vključujeta večino projektov. Razpisna merila pogosto dajejo prednost velikim ustanovam, drugim raziskovalcem pa otežujejo dostop do sredstev. V tej zvezi je zanimivo tudi, da doslej ni bilo ovrednoteno uresničevanje priporočil Sveta, kar je v nasprotju s siceršnjim mnenjem Sveta, da je vrednotenje raziskovalne dejavnosti zelo pomembno.

Avstrijski razvoj raziskovanja in tehnologije poteka – mimo ddk-ved – na področjih biologije in tehničnih ved.

5. Skladi za podporo raziskovalne dejavnosti

Z ustanovitvijo Sveta za raziskovanje in razvoj tehnologije je bil ustvarjen centralni upravni instrument, ki naj bi spremenil avstrijsko raziskovalno dejavnost, temeljite spremembe pa je doživel tudi sistem subvencioniranja raziskav. Ta proces še ni končan. Leta 2003 je bil ustanovljen nacionalni sklad, katerega politiko usmerjajo priporočila Sveta. Na tej podlagi pa deluje FWF – Sklad za podporo znanstvenih raziskav, ki se financira iz sredstev nacionalnega sklada.

5.1. Sklad za podporo znanstvenih raziskav (FWF)

»FWF – Sklad za podporo znanstvenih raziskav – je osrednja avstrijska ustanova za subvencioniranje temeljnih raziskav. V enaki meri je zavezana vsem znanostim in se pri svojih dejavnostih ravna izključno po merilih mednarodne *Scientific Community*.« (FWF, 2007)

Sklad ima za nalogo subvencioniranje znanstvenih raziskav »visoke kakovosti«, subvencioniranje izobraževanja z raziskovanjem, zlasti mladih znanstvenic in znanstvenikov, »subvencioniranje znanstvene kulture in prenosa znanja z izmenjavo med znanostjo in drugimi družbenimi področji« in »delo z javnostmi na področju znanstvenega raziskovanja« (FWF, 2007).

Toda številke samopredstavitev sklada le delno potrjujejo, kajti subvencije za družbene vede so v obdobju 2002–2005 znatno zmanjšali, medtem ko so izdatke za medicino in duhovne vede povečali.

Preglednica 2: FWF – Odobrena sredstva po znanstvenih disciplinah

	2003	2004	2005	2006
naravoslovje	57,7 € / 57,87%	61,62 € / 57,79%	62,32 € / 57,77%	78,91 / 57,79%
medicina	15,08 € / 15,16 %	18,51 € / 17,36 %	19,64 € / 18,20 %	24,24 / 17,75%
družboslovje	7,06 € / 7,09 %	7,06 € / 6,62 %	4,92 € / 4,56%	7,06 € / 5,17%
humanistika	12,82 € / 12,89 %	13,54 € / 12,7 %	15,92 % / 14,76%	19,05 € / 13,95%

(Podatki v milijonih EUR; vir: FWF – Diskussionspapier zur Situation und Problemlagen der Geistes-, Sozial- und Kulturwissenschaften (GSK), 2006. Podatke za tehnične vede in za agronomijo ter gozdarstvo smo izpustili.)

Številke za leto 2003 so pomembna iztočnica, ker je bil tedaj ustanovljen nacionalni sklad in ker je Svet objavil svoja priporočila. V poročilu »o položaju in problematiki duhovnih, družbenih in kulturnih ved (ddk)« sklad FWF pojasnjuje, da je delež financiranja v mednarodni primerjavi zelo dober. Odstopanje v odstotkih naj bi pri družbenih vedah po njihovih razlagah nastalo, ker so

bolj navzoče v mednarodni konkurenci in ker pridobivajo »večje subvencije od zveznih ministrstev, avstrijske narodne banke ali od EU« (FWF – Diskussionspapier, 2006:2), duhovne vede pa so »bistveno odvisne od subvencij sklada FWF.« (ibid.)

Primerjava s subvencioniranjem raziskovalne dejavnosti v Nemčiji je težavna zaradi federalne strukture države. Poleg sredstev iz DFG (tu delež za ddk znaša skupno približno 14,5 odstotka) so v Nemčiji na voljo še druge, regionalne subvencije. Izdatki za raziskave in razvoj so leta 2003 v deželah Berlin in Severno Porenje – Westfalija znašali skupaj 280 milijonov evrov. Toda tudi v Nemčiji stanje ni zadovoljivo. V zveznem parlamentu je vladajoča koalicija iz CDU in SPD v začetku leta predstavila predlog za izboljšanje položaja ddk-ved (glej: Drucksache 16/161).⁴

Podatke za Avstrijo iz preglednice 2 je treba relativirati, kajti naravoslovno-tehnične vede imajo na voljo še druge finančne vire. Avstrijska družba za subvencioniranje raziskav – po podatkih z njihove spletne strani gre za »osrednjo ustanovo za subvencioniranje raziskav, tehnologije in inovacij na področju aplikativnih raziskav« – je leta 2005 strukturnim programom namenila okoli 50 milijonov evrov. Tematski programi so prejeli 113.589.837 evrov – vse to ddk-ved seveda ne zadeva. Obrnejo se lahko le na (preostali) jubilejni sklad avstrijske narodne banke, ki ima razmeroma malo sredstev.

5.2 Narodni sklad za raziskave, tehnologijo in razvoj

Tudi za subvencioniranje raziskav je bila ustanovljena centralna institucija, ki je nadomestila prejšnje strukture. Po zakonu so 30. decembra 2003 ustanovili Narodni sklad za raziskave in razvoj. Od leta 2003 se tja steka večji del sredstev iz jubilejnega sklada narodne banke. Rezervni sklad v višini 1,5 milijarde evrov so razpustili in denar naložili; iz tega na leto nakažejo do 75 milijonov Narodnemu skladu. Narodna banka je v zameno dobila pravico do sodelovanja. Kljub temu še vedno obstaja možnost za subvencioniranje projektov družbenih in duhovnih ved iz jubilejnega sklada. Narodni sklad letno daje na voljo 100 do 125 milijonov evrov za subvencije.

Na tem mestu bi rad navedel primerjavo z državnimi sredstvi za področje raziskav in razvoja. EuroStat meri predvidena proračunska sredstva. Po teh podatkih se je indeks za Avstrijo z 0,6418 v letu 2003. znižal na 0,6396 v letu 2006. Številke se nanašajo na delež bruto domačega proizvoda. V Nemčiji so vrednosti nekoliko boljše: z 0,7910 v letu 2003 na 0,7684 v letu 2005. Povprečje EU-27 je bilo 2003 leta 0,7596, leta 2005 pa 0,7422. (EuroStat, 2007) Izdatki za raziskovanje in razvoj skupaj (torej ne le iz zveznega proračuna), kar se vedno poudarja, naj bi dosegli zelene tri odstotke. Ocene za leto 2007 napovedujejo 2,5 odstotka.

6. Kritične mase

Analiza kompetitivnega subvencioniranja raziskovalne dejavnosti za ddk v Avstriji daje veliko iztočnic za kritiko, ki se zavzema za dobro teh ved. Opazujemo lahko – ne le v Avstriji – posto-

⁴ Tu je med drugim zapisano: »Poostritev tekmovanja za sredstva prinaša nevarnost, da bodo humanistične in družboslovne vede zastopane v primerjavi z ekspanzivnimi naravoslovnimi in tehničnimi vedami. Naravnost subvencioniranja glede na pridobljena ostala sredstva ni pravična do družboslovnih in humanističnih ved. Raziskovanje na področju humanističnih ved je pogosto dolgoročno, kar je v nasprotju z željami po hitrem dobičku. Poleg tega je treba upoštevati pomen in znanstveno korist individualnega raziskovanja. Zato je treba poleg kvantitativnih meril uspešnosti uveljaviti tudi kvalitativna merila.« (Drucksache 16/161: 2)

⁵ Tu lahko le opozorim na dela Rolanda Barthesa; tudi socialna antropologija operira s socialno-konstitutivnim razumevanjem mita. (Glej Barthes, 2003)

pno razvrednotenje teh ved, ne le glede financiranja, temveč tudi – in dolgoročno je to odločilno – razvrednotenje njihovega pomena na področju znanja.

Zato na tej točki prihajam do drugačnih rezultatov kot Klaus Zinöcker in soavtorji. V analizi »Five Myths about Funding Scientific Research (in Austria)« (Zinöcker, Glanz, Tempelmaier, Dinges 2006), ki temelji na statističnih podatkih, poskušajo med drugim zanikati »mit«, da so ddk-vede zapostavljene. Pri tem se izrecno ukvarjajo z našim predmetom, s »competitive funding«. Trditve naj bi podkrepila preglednica o sredstvih, ki jih je odobril FWF. (Glej preglednico 3.)

Avtorji pri tem pripominjajo, da so projekti na področju ddk-ved na splošno »cenejši«. Kandidati povprečno prosijo za 150.000 evrov, medtem ko medicina in naravoslovne vede načrtujejo 210.000 evrov. Za obdobje do leta 2003 ni razvidno, da bi jih FWF sistematično zapostavljal. Žal avtorji študije niso šli v podrobno raziskavo, kot sami priznavajo. Diskurzivno konstelacijo uvajajo le nenatančno kot »mit«, ki ga želijo razveljaviti z raziskavo, oprto na statistične podatke. Toda ti miti ne zakrivajo realnosti, temveč jo ustvarjajo.⁵

Preglednica 3: Raziskovalni projekti in odobritve FWF 1998–2003, deleži v %

znanstvene vede	# projekt	# odobreni projekti	vsota zaprošena	vsota odobrena
brez klasifikacije	0,1	0,1	0,4	0,8
naravoslovne vede	45,5	51,2	49,5	54,6
tehnične vede	5,8	5,1	5,2	4,8
medicina	22,1	17,8	24,3	19,2
agrikultura, gozdarstvo in medicinske vede	1,5	1,0	1,4	1,0
ddk	25,1	24,8	19,2	19,6
družbene vede	7,5	5,0	5,8	3,8
duhovne vede	17,6	19,8	13,4	15,8

(Vir: Zinöcker, Glanz, Tempelmaier, Dinges 2006: 80)

V družbenem interdiskurzu je namreč že odgovor na vprašanje, kako naj opišemo vlogo teh ved: za obstoj naj se bojujejo tako, da poiščejo niše v sistemu znanja, ki ga obvladujejo naravoslovno-tehnične vede. Te so vladajoče tehnologije znanja v današnjem času.

Naloga ddk-ved v tej ureditvi je, da ob določenih priložnostih ponudijo spremne raziskave o »družbenih trendih in strukturnih spremembah« (družbene vede) ali da ohranjajo »narodno dediščino« (duhovne vede). Razpisi inventivnih raziskovalnih programov, ki smo jih opisali, so spodbudili projekte, ki so le slabo povezani med seboj – kar je v nasprotju s priporočili Sveta za raziskovanje in razvoj tehnologije. Z vidika nosilcev projektov se zdi, da morajo za preživetje biti glas gospodarjev, kar pa tudi pomeni, da ti raziskovalce najemajo in odpuščajo. V bazenu akademskega prekariata je zmeraj mogoče najti strokovnjake za aktualne teme, ki potem dobijo pogodbeno delo za dve leti. Ko pride nov projekt z novimi zahtevami, pridejo glede na konjunkturo razpisov tudi novi strokovnjaki. Temeljno financiranje ne-univerzitetnih institucij je sicer razmeroma visoko, 30-odstotno (glej Diskussionspapier, 2006), toda to ne zadošča, da bi kompenziralo ta efekt.

V nasprotju s priporočili Sveta avstrijska raziskovalna politika ni omogočila stabilnih pogojev. Oba priznana raziskovalna programa (NODE in TRAFÖ) sta bila medtem opuščena, isto pravzaprav velja tudi za raziskave kulturne krajine, kjer so poskušali povezati različne discipline. Tako zasnovani projekti so bili le prebliski v pisanem ognjemetu, ki je zdaj pogorel. Nosilne institucije in osebe morajo poskrbeti, da druge najdejo delo. Če primerjamo trajanje programov in osnovno finančno podporo z drugimi programi, denimo na področju računalništva ali medicine, potem je rezultat porazen.

Na tem mestu bi se vrnil k omenjenemu poročilu o položaju in problematikah humanističnih, duhovnih in kulturnih ved (ddk) iz leta 2006. Ta dokument, potem ko našteje naloge sklada FWF, opiše konkurenčni položaj: »Iztočnica razprave o problematiki ddk ved je bil seznam izzivov v narodnem in mednarodnem raziskovalno-političnem okolju:

- Pritisk za pridobivanje drugih konkurenčnih sredstev narašča in postaja čedalje pomembnejši v akademski karieri znanstvenic in znanstvenikov. V Avstriji ta trend med drugim odseva v dogovorih o nalogah univerz.
- Opazno je naraščanje internacionalizacije znanosti s poenotenimi primerjalnimi merili (med drugim *European Research Council, Citation Indexes*).
- Nastaja (raziskovalno) politični pritisk za oblikovanje težišč s kritičnimi masami.
- Zahteva, naj temeljne raziskave upoštevajo potrebe družbe (usmerjenost v aplikativnost), se je v preteklih letih – tudi spričo naraščanja izdatkov za raziskovanje – bistveno okrepila.« (FWF-Diskussionspapier, 2006: 4)

Univerzitetni oddelki so izpostavljeni pritiskom v okviru univerze in zunaj nje, saj so prisiljeni tekmovali na trgu projektov tudi med seboj. Poleg tega je raziskovanje zajeto v statistikah, ki ga vrednotijo. Omenjeni indeksi citiranosti zbudijo videz objektivnega, torej ne vsebinskega ocenjevanja, vendar so zelo ideološki, kot hitro ugotovimo iz poročila, v katerem jih jemljejo samoumevno in o njih ne dvomijo. Primer čudaških posledic teh praks:

Indeksi citiranosti raziskovalce in visokošolske učitelje silijo, da se medsebojno citirajo, čeprav se težišča njihovih raziskav pravzaprav razlikujejo. Tako nujno nastajajo karteli citiranja, ki s tem lahko formalno dokažejo produktivnost, čeprav pri tem ni nikakršnih inovacij. Raziskovalci se ravnaajo po preprostem pravilu: »Če ti citiraš mene, bom jaz citiral tebe.«

Indeksi citiranosti, kar kaže tudi ta odlomek, izsiljujejo konformnost in vodijo k obešanju na modna gesla. Toda treba se jim je podrediti, sicer grozi neuspeh. Isto velja za »zahtevo, da temeljne raziskave upoštevajo potrebe družbe«. Zahteva ni podrobneje opisana (»se je ... okrepila«), tudi omenjene družbene »potrebe« niso jasne: kdo lahko govori za družbo in formulira njene »potrebe«? Znanstvena birokracija? Zasebni financerji? Civilna družba? Politične stranke? V kakšnem medsebojnem razmerju sta znanstveno dostojanstvo in prizadevanje za resnico ter zahtevana aplikativnost?

Pogoji so pač taki. Problemi, ki jih navaja omenjeno poročilo, so: slaba mednarodna mobilnost in prevelika odvisnost podmladka od rednih profesorjev ter slabo izkoriščanje subvencij, ki jih dajeta FWF in *European Science Foundation*.

Ta opis ima podtekst. Očitno imajo raziskovalci na univerzah podobne probleme kot tisti na svobodi. V priporočilih za FWF, ki jih je izdelala delovna skupina, je to eksplicitno izraženo: »*Commitments* univerz pri posebnih raziskovalnih področjih in doktorskih študijih, ki jih zahteva FWF, pogosto nasprotujejo individualnemu razvoju posameznih raziskovalk in raziskovalcev. Udeležiti se morajo projektov, ki ustrezajo težiščem univerz. Tako morajo zelo heterogene skupine »prisilno« sodelovati. Poudariti bi morali eksperimentalni značaj naro-

dnih raziskovalnih mrež in jim omogočiti dolgoročno perspektivo.« (FWF Diskussionspapier 2006:8) Dolgoročna perspektiva raziskovalnih programov in možnost, da raziskovalci sami določajo težišča svojih raziskav, so dejansko nujni pogoji za doseg solidne znanstvene produktivnosti. To seveda ne velja le za ddk-vede.

Dejansko so se temeljne raziskave premaknile v neopredeljene vmesne prostore med univerzami, raziskovalnimi ustanovami in socialnimi raziskovalnimi mrežami. Poročilo to govori le posredno, z nekoliko zagonetno formulacijo o kritičnih masah: »(Raziskovalni) politični pritisk sili k oblikovanju težišč s kritičnimi masami.« (FWF Diskussionspapier, 2006: 4)

»Kritična masa« tu označuje množico kompetentnih znanstvenikov, ki lahko takšno težišče napolnijo z »življenjem« in dejansko proizvajajo relevantne raziskovalne rezultate.

Ta kritična masa obstaja. Toda ne nujno na univerzah samih. Tu prihaja do izraza dosledno izključevanje in marginalizacija kritičnih in teoretsko usmerjenih znanstvenikov s področja ddk-ved, ki so, izrinjeni z univerz, ustvarili druge organizacijske oblike in delujejo med univerzami, iniciativami in organizacijam. Alex Demirovic je v članku za *transversal* opisal to izsiljeno konstituiranje kritičnih mas, ki zdaj manjkajo na univerzah: »Nastala bo nova epistemična forma, za katero bo kot za številne druge družbene konstelacije mreženje morda relevantno (...), torej v veliki meri med- in transnacionalno mreženje intelektualnih razprav in postdisciplinarnega teoretskega in političnega dela, ki zajema pojmovno refleksijo, empirične raziskave, izkustvena poročila in nove oblike umetniških praks, ki vključujejo znanstvenike in znanstvenice na visokih šolah, novinarje, novinarko in uredništva, svobodne skupine raziskovalcev in svobodne raziskovalne ustanove, militantne raziskovalne zveze, nevladne organizacije in *think tanks*. Kariere potekajo diskontinuirano, področja dela se spreminjajo. Pogosto gre za projektno delo s krajšimi ali daljšimi zaposlitvenimi fazami, znanstveno delo prehaja v politično delovanje in nasprotno, prihaja do večje prostorske mobilnosti in fleksibilnosti pri socialnih stikih, tematikah in aktivnostih. Visoke šole lahko pri tem še vedno igrajo določeno vlogo, ker imajo vire in ker so posamezni člani univerz povezani z mrežami. Toda visoke šole izgubljajo pomen kot kraji, kjer bi lahko nastajalo in se reproduciralo kritično znanje. Njihova zmožnost za inovacije in mednarodno uveljavljanje se zmanjšuje, ne nazadnje zaradi marginalizacije in izključevanja kritičnih pristopov.« (Demirovic, 2006)

V dokumentih o raziskovalni politiki na področjih ddk-ved, uporabljenih v tej študiji, praviloma niso odkrile kritičnih prijemov. Danosti je treba sprejeti; v najboljšem primeru gre, kot kaže poročilo sklada FWF, za iskanje načinov, kako ravnati z njimi. Toda pri problemu »kakovosti znanstvenega osebja« in »internacionalizacije« »nenadoma« pride do izraza protislovnost celotne strategije: suverene znanstvenike je težko podrediti novim ideološkim pogojem in zahtevam. Izjemen pritisk na znanstveno konformnost pač proizvaja konformne raziskovalce, iz katerih ne morejo nastati »kritične mase«, ki bi bili potrebni za »dobro« raziskovalno dejavnost. S tem se navsezadnje le pokaže ocena kakovosti na področju ddk-ved, ki jo kvantitativne študije le prikrijejo.

Ne moremo se torej izogniti osvetlitvi družbenih procesov, ki so privedli do tega položaja.

6.1. »Reforme« foucaultovskih institucij

Michel Foucault je v vrsti zgodovinsko kritičnih študij raziskal nastanek institucij, ki so odločilne za nastanek moderne dobe: zapor, bolnišnica, norišnica, vlada – in univerza. (*Nadzorovanje in kaznovanje; Rojstvo klinike; Norost in družba; Obramba družbe – Red stvari /Red diskurza*).

⁶ Ta zveza je »krhka« in krovnega načrta ni: opozoril bi npr. na spore o elitni univerzi, ki jo je želela koalicijska vlada ustanoviti v Guggingu, saj kažejo, da ne gre za enovit proces.

Ni naključje, da so prav te institucije v središču neoliberalnega prestrukturiranja v postmodernih družbah. Foucault pri tem misli na institucijo kot splet moči in znanja, kot konfliktno, plastično povezavo diskurzivnih in nediskurzivnih praktik. V njih se proizvajata znanje, ki oblikuje institucije, ki so nastale z asimetričnimi razmerji moči. Formacije znanja so formacije moči in nasprotno.

Spreminjanje znanja in vzpostavljanje pravil izrekljivega in neizrekljivega ter uvedba ideoloških samoumevnosti torej ni bežen fenomen; je v središču politično motiviranih »reform«. Te povzročajo centralizacijo institucionalnih struktur, hierarhijo odločanja, proizvodnjo prilagojenih strokovnjakov in mehanizme podrejanja ter ustanavljanje institucij z razširjenimi pooblastili – tako je v grobem videti dizajn neoliberalnih reform.

Ti procesi pa so protislovni in ne potekajo od zgoraj navzdol. V primeru avstrijskega univerzitetnega sistema najdemo tako imenovane partnerje *scientific community*, ki v prejšnji klientski ureditvi niso bili na potezi. Nastala je krhka, neoliberalna reformna zveza, na katero se materialno opirajo procesi prestrukturiranja.⁶

Tu nas ne zanimajo nove institucionalne ureditve (vredno bi jih bilo raziskati v posebni študiji), temveč proizvodnja znanja: kakšna vrsta znanja se proizvaja?

Pri razpisih raziskovalnih programov zelo pogosto srečamo pojem »transdisciplinarno«, in sicer tako na področju ddk-ved kakor tudi pri naravoslovnih in tehničnih vedah, kar je razvidno iz koncepta programa proVISION.

Če raziskovalke želijo postati transdisciplinarni, se morajo sklicevati na družbene realnosti. To navezovanje lahko poteka na kritičen ali nekritičen način. V *Nujnosti transdisciplinarnosti* se zrcalijo družbena razmerja moči. Mobilizacija znanja je potrebna za (boljše) razumevanje in obvladovanje kompleksnih družb v smislu: razumeti, upravljati, urejati, normirati. Pri tem imajo ddk-vede svojo – v glavnem precej pomembno – vlogo.

Hegemoni diskurz potemtakem proizvajata tudi »nekoristno« znanje, diskurzivne odpadke. Pri tem niso mišljene le eksotične discipline, ki se zdijo trenutno neuporabne. Kot zatočišče jim ostaja ohranjanje kulturne dediščine. Marginalizirana je tudi proizvodnja kritike, a ne zato, ker bi bila »nepraktična«, temveč ker zbujata dvome o politično-ideoloških temeljih raziskovalno-političnih ureditev. Kritično mišljenje je pluralno, nanaša se na najrazličnejše tradicije: od kritičnega marksizma, poststrukturalizma in feministične teorije do akcijskega raziskovanja, militantnega prespraševanja in kritičnih urbanih raziskav v maniri situacionistov.

Metodološko je sicer veliko možnosti za transdisciplinarnost, poleg tega je za kritične vede samoumevno, da se ukvarjajo z družbeno realnostjo, toda za to na univerzah ni (več) infrastrukture.

Kritična skupnost v neopredeljenem medprostoru je že zato transdisciplinarna, ker morajo subjekti vedno znova spreminjati svoje vloge – kot opisuje Demirovic. Izobražujejo se nedisciplinarno (študij raznih univerzitetnih disciplin; branje literature z različnih področij), na neprivilegiranih krajih (univerza je le ena izmed možnosti). Faze političnih in družbenih aktivnosti prehajajo v faze teoretske refleksije in nasprotno.

Predlagam, da vladajoči diskurz raziskovalne politike v Avstriji razumemo kot realizacijo problematike vladanja v smislu Michela Foucaulta.

»Transdisciplinarnost« tesno poveže znanstveno produkcijo ddk-ved z vprašanji političnega upravljanja družbenih procesov in permanentne »reform« osrednjih družbenih ustanov. »Oblikovanje kritičnih mas« – ena izmed problematik vladanja – se nanaša na družbosloven in

humanističen prekariat *in* na kritično proizvodnjo znanja. Poteka sicer v neopredeljenem vmesnem prostoru, a ima kljub temu družbeni pomen, ravno zato, ker *hoče* biti transdisciplinarna. Z instrumenti politike subvencioniranja znanosti se ustvarja in obravnava bazen »človeških virov«, ki je na voljo po potrebi. *Tu je tudi prostor kritičnega znanja*. Raziskovalci lahko tu poiščejo izhod, ki vodi v napredovanje in priznanje, vendar se morajo ukloniti selekciji. Merila selekcije izvirajo iz uporabljene tehnologije (formalno merjenje znanstvene produktivnosti), ki meri in nagrajuje prilagajanje vladajočemu diskurzu, na primer z razvrščanjem publikacij.

Raziskovalna politika je vladni management znanja. Kajti posledica »družbe znanja«, v kateri živimo, ni le, da moramo več vedeti, temveč tudi, da *lahko vemo*. Postfordističen način proizvodnje temelji na intelektualnih zmožnostih mnogih, izoblikoval je kritično maso dobro izobraženih delodajalcev in potrebuje čedalje več izobražencev. Dobro izobraženi strokovnjaki seveda niso nujno akademski prekariat ddk-ved, četudi akademsko prekariat seveda lahko najde honorarno delo tudi na področju socialnih poklicev, svetovanja in tako imenovanih *web 2.0-jobs*. Znanja torej ne primanjkuje, nasprotno: morebitni presežek znanja bi mnoge lahko usposobil, da bi sami prevzeli upravljanje. To pojasnjuje, kako državna politika subvencioniranja hkrati proizvaja, nadzoruje ter selekcionira znanje in subjekte, ki imajo to znanje. Suvereni prekariat ddk-ved bi torej moral izkoristiti svoje potenciale in se boriti za razumne delovne razmere na področju temeljnih študij in teorije v ddk-vedah – v okviru univerzitetnih institucij in zunaj njih.

Prevedla Špela Virant

Literatura

- BARTHES, R. (2003): *Mythen des Alltags*, Frankfurt/M.
- BMWBK (2000): *Erklärung der Bundesregierung zu aktuellen Fragen der Forschungs- und Technologiepolitik*, beschlossen im Ministerrat am 11. Juli 2000. <http://archiv.bmbwk.gv.at/forschung/materialien/index.xml>
- BMWf (2007): *Geistes-, Sozial- und Kulturwissenschaften*. http://www.bmwf.gv.at/forschung/national/programme_schwerpunkte/schwerpunktprogramme_gsk/gsk_das_reflexive_wissen_von_gesellschaften/
- DEMIROVIC, A. (2006): Zur Neuformierung kritischen Wissens. V: *Transversal*, 08/2006. <http://transform.eipcp.net/transversal/0806/demirovic/de>
- DILTHEY, W. (2002): *Zgradba zgodovinskega sveta u duhoslovnih znanostih*. Ljubljana (prev. Alfred Leskovec in Samo Krušič).
- EUROSTAT (2007): Anteil der staatlichen Mittelzuweisung für Forschung und Entwicklung (% des BIP). http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page_pageid=1996,39140985&_dad=portal&_schema=PORTAL&scene=detailref&language=de&product=Yearlies_new_science_technology&root=Yearlies_new_science_technology/I/11/eca22800
- FWF-DISKUSSIONSPAPIER (2006): *Diskussionspapier zur Situation und Problemlagen der Geistes-, Sozial- und Kulturwissenschaften (GSK)*, Dunaj.
- DRUCKSACHE 16/4161 (2007): *Deutscher Bundestag*, 16. Wahlperiode 31. 1. 2007, Berlin.
- FWF (2007): *Leitbild des FWF*. <http://www.fwf.ac.at/de/portrait/portrait.html>
- NODE (2007): http://www.node-research.at/joomla/index.php?option=com_content&task=view&id=64&Itemid=171

ÖSTERREICHISCHER FORSCHUNGS- UND TECHNOLOGIEBERICHT 2006, 2007 (različni ur.), Dunaj.

PECHAR, H., PELLERT, A., GINDL, M., HEFLER, G., KOSZ, A., TASCHWER, K. (2002): Forschungspolitisches Monitoring im Bereich der gesellschaftsbezogenen Forschung (= HOFO Working Paper Series 02.001), Dunaj. http://www.iff.ac.at/hofo/WP/IFF_hofo.02.001_Pechar_Monitoring.pdf

PRO-VISION-AUSSCHREIBUNG (2007): Bundesministerium für Wissenschaft und Forschung, zweite Ausschreibung des Forschungsprogramms proVISION: Vorsorge für Natur und Gesellschaft. Dunaj.

PRO-VISION-MISSION (2007): <http://www.provision-research.at>

RAT FÜR FORSCHUNG UND TECHNOLOGIEENTWICKLUNG (2003): Geistes-, Sozial- und Kulturwissenschaften, Empfehlung vom 16. September 2003: Dunaj.

TRAFO (2007): <http://www.trafo-research.at>

ZINÖCKER, K., GLANZ, M., TEMPELMAIER, B., DINGES, M. (2006): Five Myths about Funding Scientific Research (in Austria). V: Plattform Forschungs- und Technologieevaluierung 28/2006, 74–106.